

OUD LEIDEN NIEUWS

KWARTAALBLAD VAN DE HISTORISCHE VERENIGING OUD LEIDEN

jaargang 10, nummer 1
maart 2022

De Stem van Leiden

Foto: Emilie van Aelst.

'De Stem van Leiden' te boek gesteld

HVOL-voorzitter Steven Engelsman overhandigde op 4 februari het eerste exemplaar van 'De Stem van Leiden' aan burgemeester Henri Lenferink. Veel Leidenaren hebben een levensverhaal dat niet voor volgende generaties verloren mag gaan. De Stem van Leiden, een commissie van van de HVOL, interviewde meer dan honderd oudere Leidenaren over hun dagelijkse leven. De door vrijwilligers verzamelde verhalen zijn terug te luisteren op de website erfgoedleiden.nl. maar ze zijn nu ook terug te lezen in de bundel *De stem van Leiden, vierentwintig levensverhalen*.

Burgemeester Lenferink is blij met de bundel: "Ik heb in het verleden ook zelf oral historyprojecten opgestart en begeleid. Het is zo belangrijk dat de verhalen uit het dagelijks leven worden vastgelegd. En, ik heb nu een passend geschenk bij huwelijksjubilea en als ik honderdjarigen bezoek."

Uitgeverij Ginkgo / ISBN 978-90-807009-0-1 / € 15,00 / Voor leden HVOL à € 12,50 te verkrijgen via winkeltje@oudleiden.nl

Van de redactie

Begin jaren vijftig besloot de Amsterdamse historicus Ben Sijes zijn onderzoek naar de Februaristaking bij gebrek aan betrouwbare bronnen uit te breiden met interviews met betrokkenen. Mondelinge overdracht was destijds niet onomstreden, maar is inmiddels niet meer weg te denken in officiële geschiedschrijving. Het is nauwelijks voor te stellen wat we allemaal niet (meer) zouden weten, zonder dat 'oral historie' een geaccepteerde vorm van wetenschapsbeoefening zou zijn geworden.

In dit eerste nummer van *Oud Leiden Nieuws* van het jaar 2022 ook weer veel geschiedenis in de vorm van opgetekende verhalen van ooggetuigen, van het prachtige project De Stem van Leiden tot de indrukken van Leidenaar Wim Focke over het Joodse weeshuis aan de Roodenburgerstraat.

Een deel van de discussie over het al dan niet slopen van het Stadsbouwhuis is er een van 'mooi' of 'lelijk'. Het inspireerde vicevoorzitter Jan-Jaap de Haan tot de bijdrage 'lelijk is geen argument'.

Ten slotte twee berichten in de categorie 'goed nieuws':

Oud-voorzitter Rens Heruer versterkt met ingang van dit nummer de redactie als eindredacteur en het ziet er naar uit dat aan de lezingen en excursies door de (te verwachten) verdere versoepelingen van de coronamaatregelen weer als vanouds kan worden deelgenomen. Het meest actuele nieuws daarover vindt u zoals als altijd op onze website.

De redactie

In dit nummer

Van de voorzitter, <i>Steven Engelsman</i>	3
Agenda ALV	4
Nieuwe bestuursleden stellen zich voor	5
Start Oud Leiden Prijs 2022	7
Stadsbouwhuis: 'Lelijk is geen argument', <i>Jan-Jaap de Haan</i>	8
Een stootblok aan de Herensingel, <i>Ger Koper</i>	9
Eeuwfeest VVV Leiden, <i>Greet Dusseldorp</i>	11
Geveltekens, <i>Piet de Baar</i>	14
Column Beschadigd stadsgezicht, <i>Jan Rijsdam</i>	16
Vrijwilliger uitgelicht	18
Stadswandeling: Els Olden en Ward Vink, <i>Ton van Brussel</i>	19
Boekbesprekingen, <i>Willem Wirtz, Dick Duynhoven en Ton van Brussel</i>	22
Lezingen	28
Excursies	32
Bedrijfsleden	34
Agenda	36

Sporen van ons koloniaal verleden

U heeft het misschien al wel in de krant gezien, de oproep van Jacintha Groen en Songs of Freedom aan Burgemeester en Wethouders van Leiden om verder onderzoek te laten doen naar het koloniaal verleden van Leiden en om in onze stad een waardige plek te scheppen voor de jaarlijkse Keti Koti herdenking. Oud Leiden steunt dit initiatief en heeft de oproep daarom mede ondertekend. Koloniaal verleden en Leiden? Heeft dat iets met elkaar van doen? Nou, het antwoord is: jazeker wel! En dat gaat u horen in de zevendelige podcastserie "Sporen van een koloniaal verleden van Leiden" die Fenna Ytsma en Mariska van der Veen aan het maken zijn. U kent hen al als de Leidse Schatten, die eerder de leuke serie Leidse Onruststokers (te beluisteren via onze website) hebben gemaakt. Deze nieuwe serie is een initiatief van vijf Leidse partners: wethouder cultuur Yvonne van Delft, Museum Volkenkunde, Erfgoed Leiden, de Lakenhal en uw Historische Vereniging Oud Leiden. De serie komt beschikbaar rondom Keti Koti 2022 (30 juni), dat gevierd wordt met het festival Songs of Freedom op het buitenterrein van Volkenkunde op 2 juli 2022. Een moment om u alvast op te verheugen!

De Gemeenteraadsverkiezingen komen er aan, woensdag 16 maart! De week ervoor, op dinsdag 8 maart – ja, ook de internationale vrouwendag! – organiseert Oud Leiden een verkiezingsdebat over het erfgoed van de stad, over de verhalen van de stad en hoe die te vertellen, over de canon van Leiden, over de historische stad en gebouwde omgeving, over de spanning tussen behoud en vernieuwing en waarom bijvoorbeeld het Stadsbouwhuis moet wijken voor het nieuwe energiepark. En hoe de politieke partijen daar in staan, waar zij voor gaan, welke onderwerpen zij belangrijk vinden en

willen realiseren. In onze nieuwsbrief van 1 maart leest u er meer over.

En ten slotte, maandag 28 maart. Dan is onze Algemene Ledenvergadering. U kunt zowel onsite in de Tuinzaal van Koetshuis de Burcht als online via Zoom op uw computer deelnemen; van tevoren aanmelden is nodig. Ook verzoeken wij u ook met klem om vragen alvast schriftelijk te stellen; dat helpt ons enorm bij de logistiek van die hybride bijeenkomst.

Bij deze Algemene Ledenvergadering nemen wij afscheid van Emil Broesterhuizen, die acht jaar lang buitengewoon nauwgezet zijn bestuurstaken heeft verricht; als er iemand steeds de puntjes op de i wist te zetten was hij het wel! Beoogd opvolger is Marijke Tolsma. En Cees Meijer gaat alvast warmlopen voor het secretariaat. Verderop in dit *Oud Leiden Nieuws* stellen Cees Meijer en Marijke Tolsma zich aan u voor.

Een bijzonder punt op de ALV is de statutenwijziging die wij moeten doorvoeren om te voldoen aan de eisen van de Wet Bestuur en Toezicht Rechtspersonen (WBTR) die op 1 juli 2021 is ingegaan. De wet eist dat er in de statuten een regeling is opgenomen voor het geval van belet of ontstentenis van een bestuurslid en voor het onthouden van stemming bij conflicterende belangen. Daarvoor zijn twee nieuwe bepalingen toegevoegd. Uw instemming is nodig om de statutenwijziging te kunnen doorvoeren.

Na de ALV vertelt Dirk van Delft over de Leidse Jaren van Hendrik Antoon Lorentz. Ook dit is een moment om u op te verheugen!

Steven Engelsman

Algemene Ledenvergadering Historische Vereniging Oud Leiden

DATUM: MAANDAG 28 MAART 2022
LOCATIE: TUINZAAL KOETSHUIS DE BURCHT ÉN ONLINE
ADRES: BURGSTEEG 14, 2312 JS LEIDEN
AANVANG: 19.30 UUR (ZAAL OPEN OM 19.00 UUR)

NB: Op basis van de jongste Covid-19-restricties kan de ALV dit jaar niet alleen via Zoom maar ook (zij het nog beperkt) op locatie worden bijgewoond, in de Tuinzaal van Koetshuis De Burcht met coronacheck. Bij het ter perse gaan van dit blad waren op grond van de coronamaatregelen 45 plaatsen beschikbaar. **In alle gevallen dient u zich dan ook aan te melden via een e-mail naar alv@oudleiden.nl waarbij u tevens een voorkeur voor Tuinzaal of Zoom aangeeft.** Na controle op uw lidmaatschap krijgt u enkele dagen voor de ALV nader bericht. Of u ontvangt alleen een Zoomlink, of u hoort tevens dat er plek is in de Tuinzaal. Via onze nieuwsbrief, site en social media houden wij u op de hoogte van de jongste richtlijnen van de overheid en of die voor de ALV nieuwe consequenties hebben.

Alle onderliggende vergaderstukken – op de agenda voorzien van &-teken – zijn vanaf 7 maart te vinden op de HVOL-website onder het kopje Vereniging > ALV-stukken. Wij zouden het op prijs stellen wanneer u vragen n.a.v. de agenda zoveel mogelijk vooraf indient, uiterlijk op 24 maart. De vragen kunnen worden gemaïld naar: secretaris@oudleiden.nl. De beantwoording volgt tijdens de vergadering.

Agenda

- Opening door voorzitter Steven Engelsman
- Ingekomen stukken en mededelingen
- Notulen Algemene Ledenvergadering 24 maart 2021 (&)
- Algemeen jaarverslag 2021 (&)
- Financiële aangelegenheden (&)
 - * Jaarstukken
 - * Verslag penningmeester
 - * Verslag Financiële Commissie (decharge aan de penningmeester voor het gevoerde beheer en aan het bestuur voor het gevoerde financiële beleid)
 - * Benoeming nieuw lid Financiële Commissie (staande de vergadering)
- Aanpassing statuten n.a.v. WBTR (&)
- Bestuurszaken
 - * Het bestuur draagt Marijke Tolsma voor als nieuw bestuurslid i.v.m. het vertrek (statutair) van Emil Broesterhuizen. Het bestuur wijst op het gestelde in het Huishoudelijk Reglement art. 3 lid 1, waardoor kandidaten – door ten minste tien leden gezamenlijk – bij de secretaris schriftelijk kunnen worden voorgedragen, uiterlijk drie weken voor de dag van de ALV
 - * Het bestuur draagt tevens Cees Meijer voor als nieuw bestuurslid. Het is de bedoeling dat Cees Meijer in de loop van het jaar het stokje overneemt van Adriaan Brandenburg die

(statutair) uiterlijk in maart 2023 vertrekt. Het bestuur wijst ook hier op het gestelde in het Huishoudelijk Reglement art. 3 lid 1

* Voorts vraagt het bestuur in te stemmen met de herbenoeming van Marjo Karremans. Verderom is hier art. 3 lid 1 van toepassing

Wvttk

Rondvraag

Sluiting, gevolgd door een lezing verzorgd door Dirk van Delft, oud-directeur Rijksmuseum Boerhaave (zie ook elders in dit blad)

Vereniging

Nieuwe bestuursleden stellen zich voor

Marijke Tolsma

In de winter van 2018 vroeg Tanneke Schoonheim me of dat niet iets voor mij was, meedenken over het lezingenprogramma van de HVOL. Zonder er al te veel over te hoeven nadenken zei ik "ja", want dat was wat ik in mijn werkzame leven ook had gedaan, en wat ik leuk vond. Daarbij kon ik op die manier mijn betrokkenheid bij de HVOL tonen: hoewel ik sinds 1979 lid ben, toen ik als tweedejaars student in Leiden was komen wonen, had ik me niet eerder gemeld als actief lid.

Ik ben geboren in Den Haag, maar getogen in het Leidse. De keuze voor een studie lag nogal voor de

hand: al van jongs af aan had ik veel interesse in kunst en geschiedenis, en zo werd het na ampele overwegingen 'Kunstgeschiedenis en archeologie', waarbij aanvankelijk vooral die archeologie grote aantrekkingskracht uitoefende.

Vanuit het ouderlijk huis in Leiderdorp vertrok ik dan naar Leiden, waar ik uiteindelijk aan de Raamsteeg belandde, nét om de hoek bij de Doezastraat, boven het pakhuis van De Geus en naast de smederij van Breedveld. Toen er kinderen kwamen, ging ik weer terug naar Leiderdorp, en daar wonen wij nog steeds.

Na mijn afstuderen zocht en vond ik telkens werk in musea of bij erfgoedinstellingen (archief van het vm. Zendingshuis in Oegstgeest, Rijksdienst Beeldende Kunst (nu opgegaan in de RCE), Museum Gouda). Ook de bestuurlijke kant van de culturele en erfgoedsector heb ik van verschillende kanten leren kennen, onder andere als bestuurslid bij de Stichting Leids Kunsthistorisch Jaarboek, de Stichting Museum Catharijneconvent en de inmiddels daarin opgegane Stichting voor Kerkelijk Kunstbezit in Nederland (SKKN). Tot aan 2013 was ik daarnaast coördinator van het Remonstrants Seminarium, dat was gevestigd bij de theologische faculteit aan de Leidse Universiteit.

Daarna ben ik me onder de bezielende begeleiding van twee coryfeeën van de HVOL, Rudi van Maanen en Rudi Ekkart, gaan wijden aan mijn proefschrift. Dat resulteerde in 2016 in een publicatie waarin gedrukte Leidse professorenportretten uit circa 1609 de hoofdrol vervullen.

Thans werk ik op freelance-basis, ik verzorg lezingen, excursies, leid af en toe een reisje, en ben als secretaris verbonden aan de Commissie voor de Redactie van het Jaarboek van de Maatschappij der Nederlandse Letterkunde.

Cees Meijer

Als ik iets ben, dan ben ik Leidenaar, durf ik te zeggen als oud-Hagenees.

Ik voel me Leidenaar als ik met mijn koor repeteer aan de voet van de Burchtheuvel, of als ik een evenement mag organiseren in de stad. Maar ook als ik over de markt loop, of lekker op een terrasje zit. Mijn activiteiten beslaan een breed spectrum; ik focus me hier op de historische context daarvan.

Mijn eerste kennismaking met de Leidse geschiedenis was toen ik bij het hoogheemraadschap van Rijnland ging werken. Ik had een prachtige werkplek onder de oude hanenbalken in het markante gemeenlandshuis aan de Breestraat. Overal in dat gebouw word je herinnerd aan de rijke historie van dit oudste waterschap in Nederland. De viering van

En dan nu de eervolle positie van bestuurslid van de HVOL. Waarom? In de afgelopen vier jaar heb ik vooral ‘achter de schermen’ gewerkt in de Commissie Lezingen, in 2020 omgevormd tot Commissie Evenementen. Ik zal daaraan graag een meer zichtbare vorm geven, en nieuwe plannen maken om de leden van de HVOL te voorzien van lezingen en excursies – samen met de collega’s in de Commissie Evenementen.

Marijke Tolma

het 750-jarig bestaan was een belangrijke mijlpaal, met diverse exposities voor de stad en een interessant symposium in de Pieterskerk.

Na vele jaren als hoofd communicatie bij Rijnland te hebben gewerkt, heb ik de overstap gemaakt naar een landelijke koepelorganisatie van waterschappen. Ook daar speelde de rijke geschiedenis van de waterschappen een belangrijke rol in mijn werk. Ik voelde mij als een vis in het water in mijn rol als hoofdredacteur van een vakblad over waterbeheer, waarin een maandelijkse historische rubriek hoge ogen gooide bij de lezers.

Verder heb ik meegewerkt aan televisieprogramma’s zoals Nederland van Boven van de VPRO, Wildernis onder water van de EO en een special over water van het Klokhuis.

Historie heeft altijd mijn interesse gehad, ook in mijn vrije tijd. Zo heb ik samen met voormalig Vrij Nederland-journalist Rudie Kagie een boekje gemaakt over de geschiedenis van de Kweekschool voor Zeevaart, toegespitst op de sociale aspecten van de destijds ‘verwaarloosde vagebonderende jongens uit de Leidse achterbuurten’.

Een cadeautje na mijn pensionering was De Stem van Leiden, waarvan ik nu secretaris ben. Wat is het mooi om al die levensverhalen van oudere

Leidenaars op te schrijven. Ik ben dan ook blij dat ik – samen met een enthousiaste redactiecommissie – een boekje heb mogen samenstellen, waarin vierentwintig van de ruim honderd verhalen zijn gebundeld. Een ander hoogtepunt bij De Stem was voor mij het televisie-interview voor Sleutelstad met ANP-nieuwslezer Donald de Marcas, in het kader van de dodenherdenking. Een geboren Leidenaar van Joodse afkomst, die als kind de oorlog overleefde doordat zijn ouders hem lieten onderduiken.

Verder ben ik lid van diverse besturen en wil die ervaring graag als secretaris inzetten voor de HVOL, een vereniging die niet alleen kijkt naar het verleden, maar ook oog heeft voor de ontwikkelingen in de stad.

En, als opa van drie kleinkinderen vind ik het belangrijk dat ook zij kennis kunnen nemen van de rijke historie van Leiden.

Cees Meijer

Oud Leidenprijs 2022

Start Oud Leidenprijs 2022

Dit jaar viert de Historische Vereniging Oud Leiden haar 24^e lustrum. Net als vijf jaar geleden zal tijdens de dies in november de bijzondere Oud Leidenprijs uitgereikt worden.

Het reglement voor de prijs (*volledige tekst op onze website*) stelt in art. 1 en 2:

1. De Historische Vereniging Oud Leiden kent Oud Leidenprijzen. Deze prijzen zijn bestemd voor publicaties of andere presentaties over de geschiedenis van Leiden. De prijzen worden – bij voldoende kwaliteit – eens per vijf jaar uitgereikt in het kader van de diesviering van een lustrumjaar. De prijzen bestaan uit een oorkonde en een geldbedrag van ten minste € 2.500. Het bestuur is gerechtigd dit bedrag te verhogen als daartoe aanleiding is.
2. Er zijn twee prijzen: één voor een op origineel onderzoek gebaseerde publicatie of presentatie (onderzoeksprijs) en één voor een het brede publiek aansprekende publicatie of presentatie (publieksprijs). De prijzen zijn bestemd voor publicaties of presentaties uit de vijf aan het jaar van uitreiken voorafgaande jaren.

Vanaf nu is de kandidaatstelling geopend. U wordt

opgeroepen om uw voordracht aan ons kenbaar te maken. Wat heeft u – **in de periode 2017 t/m 2021** – getroffen als mooie, belangrijke, indrukwekkende, bijzondere of interessante publicatie of presentatie over de geschiedenis van Leiden. Laat het ons weten!

Vermeld of omschrijf zo duidelijk mogelijk de publicatie of de presentatie die u voordraagt (zo mogelijk ook het jaar van verschijnen, namen van ‘makers’ etc.) Vergeet niet uw eigen naam te noemen. Voordrachten kunnen gedurende een groot deel van dit jaar nog ingestuurd worden. Daarom ook onze oproep: zegt het voort, ook aan niet-leden van HVOL. Let op: u stemt nu dus niet, maar draagt voor aan de jury ter beoordeling. U kunt mailen naar: oudleidenprijs@oudleiden.nl.

De beide jury's zijn inmiddels samengesteld en zij zitten er klaar voor.

In onze digitale Nieuwsbrief en volgende nummers van *Oud Leiden Nieuws* wordt u op de hoogte gehouden over de voortgang.

Commissie Oud Leidenprijs

‘Lelijk is geen argument’

Sinds een gelijknamige tentoonstelling over de wederopbouw-architectuur, is dit een veel geciteerd motto in de monumentenzorg. En ik onderschrijf het van harte.

Ik moest eraan denken toen ik de afgelopen dagen vele honderden reacties zag op een pleidooi dat ik namens de Historische Vereniging Oud Leiden mag houden om het Stadsbouwhuis in Leiden te behouden. Dit pand, van architect Temme uit 1976-1978, is een bijzonder voorbeeld van functionalisme, maar is –ondanks een positief monumenten advies van de plaatselijke Adviescommissie voor Cultuurhistorie- genomineerd voor sloop. Omdat het pand uniek is, én goed her te bestemmen, pleit ik voor behoud.

Op menig sociaal platform klinken ronkende teksten als “slopen met die handel”, “een bom erop”, “een historische vergissing”, etc. Kortom: de Leidenaar vindt het pand lelijk.

Tegen deze opvatting zijn op zijn minst twee – en eigenlijk drie – argumenten in te brengen. Ten eerste: wat we mooi vinden, verandert in de loop der tijd. Nog deze week las ik het mooie verhaal, dat in de 19^e eeuw tot driemaal toe pogingen en voorstellen zijn gedaan om het Binnenhof (“oud en vervallen”) te slopen. Dat de huidige Eerste Kamer en Trêveszaal zijn gered was niet te danken aan historisch besef, maar aan gebrek aan geld voor de nieuwbouw.

Maar ook recenter zijn er mooie voorbeelden van veranderend bewustzijn van historie en smaak. Minder dan 50 jaar geleden werd er een bouwhistorische waardenkaart gemaakt van de Leidse binnenstad, als onderlegger voor de aanwijzing tot beschermd stadsgezicht. Wie nu die kaart bekijkt (ik deed dat voor het eerst een jaar of 15 geleden), zal op zijn minst verwonderd zijn.

Herbestemming Stadsbouwhuis

In een open brief aan het gemeentebestuur heeft de HVOL opnieuw gepleit voor het behoud van het Stadsbouwhuis aan de Langegracht. De vereniging vindt een heroverweging van de sloopplannen gewenst nu de locatie niet meer nodig is voor de herhuisvesting van de bewoners van de Doelengracht.

Zie ook: <https://www.oudleiden.nl/nieuws/laatste-nieuws-hvol/5903-oproep-tot-nieuw-onderzoek-naar-herbestemming-stadsbouwhuis>

Gebouwen als de Vroom & Dreesmann, De Nieuwe Energie (Papagaaisbolwerk), de Gemeentelijke Lichtfabrieken (aan de Langegracht), het Kantongerecht aan de Witte Singel en de Herensingelkerk worden hierop gekenmerkt als... (echt waar) ... “Beeldverstorende Bebouwing”. Inmiddels zijn al deze panden Rijksmonument. Ook monumentale panden als het Natuurhistorisch Museum aan de Raamsteeg en de oude Universiteitsbibliotheek aan het Rapenburg, kwamen destijds niet verder dan de status ‘indifferente bebouwing’. Oftewel: ons oordeel en onze smaak veranderen in de loop van de tijd. Wat ooit lelijk was, is nu behoudenswaardig. Wat van recenter datum is, is moeilijker op waarde te schatten. Terughoudendheid is dus geboden, zéker bij jongere bouwkunst.

Maar er is nog een reden waarom 'lelijk' geen argument is. Het gaat bij erfgoed niet alleen om wat 'mooi' is. Onze geschiedenis wordt ook gekenschetst door minder mooie zaken. Dan gaat het niet alleen om zwarte bladzijden als slavernij en politionele acties, maar ook om 'minder mooie gebouwen'. Bouwwerken vertellen een verhaal, over de tijd, het gebruik, de mensen die er woonden of werkten en over de geschiedenis van architectuur. Dit gaat op voor bijvoorbeeld bunkers (denk aan de Atlantik-wal), scholen, stations en fabrieken, in Leiden specifiek voor De Meelfabriek, die nu grondig getransformeerd en gereconstrueerd wordt. Zelfs als we dit type gebouwen na verloop van langere tijd niet uitgesproken 'mooi' gaan vinden, maken ze deel uit van wie we zijn, als stad en land, en van wat we hebben meegemaakt. Onze historie blijft leesbaar in onze omgeving. En wie kent niet het weemoedige gevoel als zijn oude school of geboortehuis gesloopt wordt. Een bouwwerk is meer dan 'schoonheid': het vertelt een verhaal.

Ten slotte wil ik nog een derde argument noemen, dat van veel recenter datum is: duurzaamheid. Een pand mag nog zo lelijk zijn, maar slopen, zelfs onder het modieuze motto 'circulair slopen', vormt een grotere belasting voor het milieu dan herbestemmen. Zeker wanneer energienormen goed toegepast kunnen worden. Bij jonge bouwkunst is dat laatste dikwijls het geval.

Ontwikkeling in smaak en oordeel, behoud van de fysieke illustraties van onze sociaal-culturele verhalen én duurzaamheid zijn drie belangrijke argumenten om – in het bijzonder bij na-oorlogse bouwkunst – heel terughoudend te zijn met sloop en aan de hand van deskundigheid en met een oog op herbestemming verder te kijken dan onze particuliere smaak.

Jan-Jaap de Haan
Vicevoorzitter HVOL

Stootblok

Een stootblok aan de Herensingel

Samen met mijn vrouw en soms met anderen loop ik vaak – zeker als het druk is – de Singelparkroute langs de 'buitenkant', de overkant van de Singel. Daar is veel meer ruimte om te wandelen en er is ook nog genoeg te zien. Op gegeven moment wilde ik een foto maken van de Zijlpoort vanuit een positie die de tekenaar Leo K Zeldenrust in de dertiger jaren genomen moet hebben. Rechts van de brug is een leuk terrasje gemaakt met bankjes dat die mogelijkheid bood. Nadat die foto gemaakt was viel mijn oog op een vreemd object op de wal, net voor de woonboten. Het was nogal overwoekerd met braamstruiken. Niettemin was het duidelijk een stootblok en er zat zelfs nog een flink stuk spoorrails aan. Daar heb ik ook maar een foto van gemaakt nadat ik de groenbeheer gevraagd had het wat te fatsoeneren.

Na wat onderzoek bleek het te gaan om een restant van het rangeerterrein bij het voormalige station Leiden Heerenpoort. Dit station was een kopstation van de spoorlijn Hoofddorp – Leiden Heerenpoort en was onderdeel van een veel groter netwerk van Haarlemmermeerspoorlijnen dat

werd onderhouden door de HESM, de Hollandsche Electriche Spoorweg Maatschappij. In een artikel van het *Leidsch Dagblad* uit 1965 lezen we dat de treinen onderweg naar Hoofddorp onder andere stopten in Oude Wetering, Leimuiden en langs de Venneperweg.

Op een snede uit de kaart van Leiden uit 1950 (verkregen via topotijdreis.nl; met paars aangezette spoorlijn) zie je aan de linkerkant de spoorlijn van den Haag naar Haarlem met het station midden links. Net boven de Haarlemmertrekkvaart takt een lijn af en splitst in een spoorlijn naar de gasfabriek en een naar het kopstation Heerenpoort. Vanuit het station Heerenpoort vertrekt weer de lijn naar Hoofddorp. Het eerste stuk daarvan liep langs de Spoorlaan. Het station zelf stond aan het begin van

die laan, ongeveer waar nu het kruispunt van de Herensingel en de Kooilaan is.

Het station, waarvan de naam Leiden Heerenpoort in de jaren twintig veranderd werd in Heerensingel, werd geopend op 3 augustus 1912. Het werd voor reizigersvervoer gesloten op 1 januari 1936. Na sluiting van de spoorlijn naar Hoofddorp werd deze opgebroken. Alleen het emplacement Leiden Heerensingel met de verbinding naar station Leiden werd pas op 1 februari 1972 gesloten. Hier was vanaf 1936 alleen goederenvervoer, vanaf de jaren vijftig met dieseltractie. Oude Leidenaars herinneren zich nog wel de kolenman die hier zijn wagen laadde. In 1944 kreeg het station nog een lugubere functie. Vanaf hier werden de V2-raketten getransporteerd naar de afschietinstallaties in Wassenaar. Van daaruit werd onder meer Londen bestookt. Engelse bombardementen gericht op het emplacement hadden geen succes, helaas wel in de buurt.

Ik heb de verzamelde informatie gebruikt om er een "geocache" van te maken. De spelers van dit spel lezen die beschrijving en kunnen de plek met behulp van de gegeven coördinaten vinden. Daardoor maken nu regelmatig mensen kennis met het "monument" en er komen – met name van Leidenaars – verraste opmerkingen over. Sinds die tijd zie ik in allerlei gremia vragen over dat stootblok. Bijvoorbeeld op de Leidse pagina's van Facebook. Soms beantwoord ik die vragen ook.

Na overleg met mensen van HVOL en van het archief in Leiden (ELO) heb ik de gemeente de vraag voorgelegd om er een informatiebordje te plaatsen. Aanvankelijk was het idee om het stootblok op te nemen in een Singelroute langs de buitenkant. Navraag leerde dat er wel plannen zijn maar dat realisatie nog wel even zal duren.

Voor de tussentijd is er nu een bordje geplaatst met wat elementaire informatie en een QR-link naar de relevante wikipedia-pagina.

Ger Koper

Eeuwfeest VVV Leiden

'Alles om vreemdelingen herwaarts te trekken'

Op 24 april 1901, tijdens een vergadering van de Drie October Vereeniging, werd de Vereniging ter Bevordering van het Vreemdelingenverkeer Leiden en omstreken opgericht.

De doelstelling was vierledig:

- *Leiden en omstreken aantrekkelijk te maken.*
- *Er toe behulpzaam te wezen de aantrekkelijkheid te verhogen.*
- *Zal trachten te vermeerderen de gelegenheden om vreemdelingen herwaarts te trekken*
- *Zal wegnemen alles wat het bezoek aan onze gemeente en haar omgeving zou kunnen tegenhouden.*

Het lidmaatschap was een gulden per jaar. Uit achttien kandidaten werden negen bestuursleden gekozen die onder leiding van voorzitter mr. S. Fockema Andreae aan het werk gingen om Leiden meer bekendheid te geven. Een van de doelstellingen, 'het wegnemen alles wat het bezoek aan onze gemeente en haar omgeving zou kunnen tegenhouden' was het eerste actiepoint van de nieuwe VVV. De nieuwste winterdienst van de Nederlandse Spoorwegen beviel de leden van de nieuwe vereniging niet. Daarom werd op 2 augustus 1901 een klacht naar de minister van Verkeer en Waterstaat gestuurd over de N.S. Daarin stond: "dat zij met leedwezen hebben gezien dat de ontworpen regeling van de winterdienst voor zover betreft Leiden-Woerden, voor Leiden hoogst ongunstig is".

Daarna werd er gestart met allerlei projecten waar ook de Leidse bevolking bij betrokken was. Op 18 april 1904, de verjaardag van Prins Hendrik, werd een bloemencorso georganiseerd.

Het pand waarin de VVV werd ondergebracht, gelegen aan het Stationsplein. Men duidde het aan als 'Het inlichtingenbureau van de Vereeniging tot Bevordering van Vreemdelingen-Verkeer'. De foto is afgebeeld in een gids voor vreemdelingen, gepubliceerd plm. 1920. Het gidsje bevat niet alleen foto's en beschrijvingen van de bekende toeristische plekken, maar ook informatie over de spoorwegen, elektrische trams, stoomtrams, stoombootdiensten en horeca. Het richtte zich mede op buitenlanders, want de teksten zijn ook in het Frans, Duits en Engels gedrukt. Het sluit af met een samenvatting in Esperanto, waar onze stad wordt geschreven als Lejdeno.

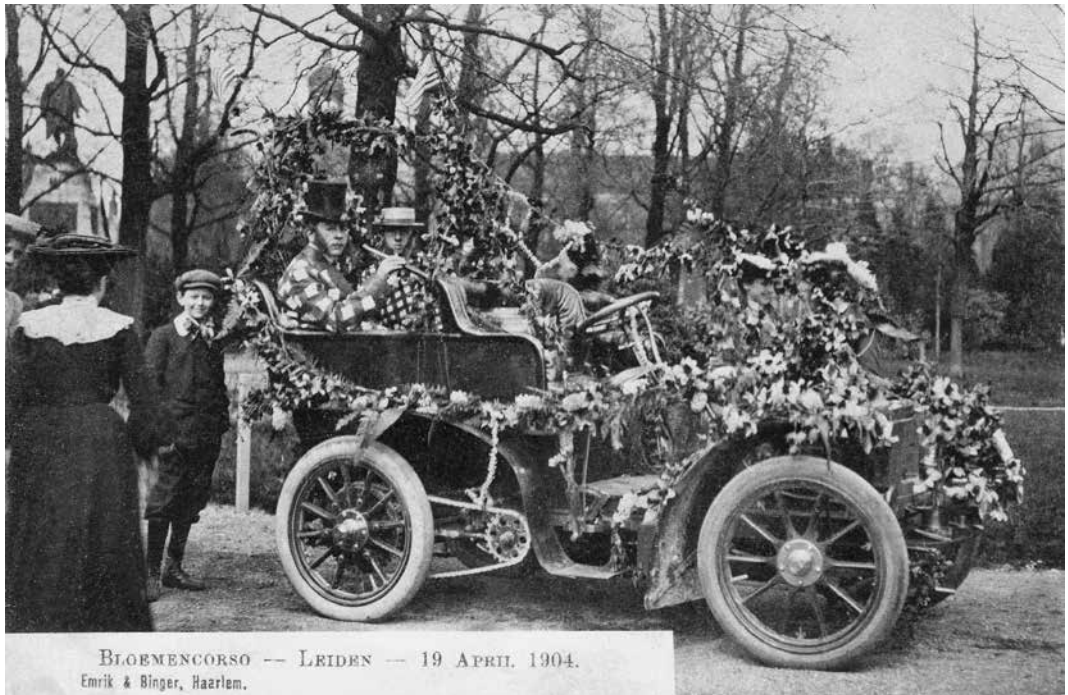
Automobilisten en wielrijders werden opgeroepen om hun vervoersmiddelen te versieren met hyacinten. Rond dit gebeuren kwam een hele industrie op gang. De automobiëclub en de wielrijdersbonden stelden bekens en medailles beschikbaar, een bierbrouwerij gaf 50 gulden, winkeliers leverden lauwerkransen, restaurants verzorgden speciale diners, en 's avonds was er een feest in de Stadsgehoorzaal.

Omdat in 1905 de verjaardag van Prins Hendrik op Pasen viel, werd het feest op 26 april gehouden. Op deze dag stond onder meer een ringrijderij op het programma. Er was veel animo, 37 paren hadden zich opgegeven om op het terrein van de Doelenkazerne te strijden voor de eer de beste te zijn. Er waren mooie prijzen te verdienen: de burgemees-

Een muziekgezelschap tijdens de Oud-Hollandse feesten (1908; uitg. Weenenk & Snel)

ter stelde een gouden dames- en herenhorloge beschikbaar, er waren geldprijzen van 10, 25, en 50 gulden. Verder konden er rijtuiglantaarns, een paardenhoofdstel, een klok en zweepen gewonnen worden. Er was een optocht, en tijdens diners

Het bloemencorso trekt door het Van der Werfpark (1904; uitg. Emrik & Binger)

Ringsteken op de Doelenkazerne ter gelegenheid van Prinsendag (1905; uitg. Leidsch Dagblad)

en soirees was er muziek in de restaurants. In de avond werd een feest in de Stadsgehoorzaal gehouden. Bij goed weer zou er 's avonds ook muziek zijn op de Koornbeursbrug.

In 1908 werd het grootste feest van het eerste decennium van de 20ste eeuw gehouden, ook weer georganiseerd door de VVV.

Van 24 tot 31 augustus werden het Pieterskerkplein en omringende straten met decorstukken veranderd in een oud-Hollands marktplein waar oud-Hollandse feesten gevierd zouden worden in de 'Oud-Hollandse geest van boert en scherts', zoals het programma vermeldde. Het hele plein ademde de sfeer van de 17e eeuw. Figuranten liepen in de kleding van die tijd. De oud-Hollandse panden konden worden gehoord via een inschrijving. Het hele plein werd deze week afgesloten;

alleen tegen betaling konden mensen via een erepoort het plein bezoeken. De toegangsprijs voor een hele week was 4 of 5 gulden.

Er was een uitgebreid programma met zang en dans, een café, taveernes, winkels en een poppenkast voor de kinderen. Daarnaast waren er optredens van Hollandse en Tiroler muzikanten, demonstraties vendelzwaaien en een opvoering van het bekende toneelstuk Kloris en Roosje. Ook de in die tijd bekende marktkoopman Kokadorus trad op. Kokadorus verkocht niet alleen handel op markten, maar hij gaf daarbij ook zijn visie op de stand van zaken in Nederland. Hij hekelde de politici en was zo goed van de tongriem gesneden dat hij overal werd gevraagd om op te treden, zo ook in Leiden. De kinderen werden niet vergeten. Voor hen werden kinderspelen georganiseerd. Een enkel bezoek kostte 25 cent, ook armere

Leidse mensen konden het zich veroorloven om een middag of avond naar het Pieterskerkplein te gaan.

Had de VVV dit spektakel georganiseerd voor vermaak van de Leidse bevolking?

Dat zal ongetwijfeld hebben meegespeeld, maar in die week werd in Leiden ook een belangrijk congres gehouden. Het dertigste Taal- en Letterkundig Congres voor Noord en Zuid Nederland.

De congresgangers waren op dinsdagavond 25 augustus uitgenodigd om onder andere naar het vendelzwaaien te komen kijken. Door hun bezoek hoopte de VVV te bereiken dat er in de toekomst meer vreemdelingen naar Leiden zouden komen. De congresgangers kwamen namelijk niet alleen uit diverse plaatsen in Nederland, maar ook uit België en Nederlands Indië.

Greet Dusseldorp

Geveltekens

Ben Veldstra en zijn metseltekens

In de Digitale Nieuwsbrief van 1 oktober 2021 is door Dik Kompier al aandacht geschonken aan het overlijden van het lid van de Commissie Geveltekens Ben Veldstra. Daar werd ook genoemd zijn grote bijdrage aan het inventariseren van diverse soorten geveltekens, niet alleen in Leiden maar vooral ook daarbuiten. Speciaal genoemd kunnen worden de snijramen en andere bovenlichten en de metseltekens.

Metseltekens zijn patronen, symbolen, letters, cijfers of dergelijke, aangebracht in metselwerk door een afwijkende kleur stenen of geglazuurde stenen waar de rest van de muur ongeglazuurd is. Het meest voorkomend zijn patronen, waarbij het vaak volledig de vraag is waarom iemand het idee kreeg om die patronen te maken. Dat kost alleen maar extra tijd, soms behoorlijk wat rekenwerk, en extra geld als bijvoorbeeld geglazuurde stenen gebruikt werden. Vaak zal het alleen om de sier zijn geweest, en uit een ruime beurs mocht dat wel wat kosten, zeker als daarmee anderen de ogen uitgestoken konden worden. Vermoed wordt dat er soms wel wat meer achter stak, zodat er een soort boodschap in steen gegeven werd. Het ontcijferen van die 'code' is natuurlijk iets wat liefheb-

bers van Dan Brown c.s. een schitterende uitdaging vinden en veel hersens hebben daar dan ook over geknerst.

Ben Veldstra was altijd gespist op afwijkingen in metselwerk en lustte wel pap van metseltekens. Of het nu om simpel verdiept aangebrachte tekst was, zoals bijvoorbeeld de naam van een woningbouwvereniging die een complex huizen had laten bouwen, of alleen maar afwijkende stenen, zoals het bekende metselteken op de 5^e Binnenvestgracht – het had allemaal zijn belangstelling. En zoals al gezegd: in heel Nederland. Hij had dan ook een website met een uitputtende inventarisatie van alle hem bekende metseltekens in heel Nederland.

Mijn laatste contact met hem over een metselteken was toen hij op een vergadering vroeg welk gebouw er stond op een foto die hij mij toonde. Dat was het zogenaamde heliometergebouw, onderdeel van de Sterrewacht. Op 8 en 9 december 1874 zou er een Venusovergang zichtbaar zijn, waarbij de baan van Venus dusdanig is dat die planeet vanaf de aarde gezien voor de zon langs schuift. Dan kun je bepaalde berekeningen maken. De Sterrewacht van Leiden beschikte over een uitneembare heliometer van Merz uit München met een voet en buis van Dallmeyer uit Londen, zodat hij naar de beste plaats op aarde vervoerd kon worden. Nadat Japan afgevallen was, werd gekozen voor het Franse eiland Réunion, de plaats St. Denis. De Fransen gingen overigens ook op dat eiland observeren, maar op een andere plaats en met eigen apparatuur. Er werd een officiële Nederlandsche Venus-expeditie georganiseerd, die verslag van de (teleurstellende) resultaten deed. Alles werd weer ingepakt en per 'Bérénice' naar Marseille verscheept en vandaar naar Amsterdam. En toen zat men daar met dat dure apparaat. Kennelijk kon het ook voor ander onderzoek gebruikt worden en wilde men hem wel opstellen bij de Leidse Sterrewacht. Er moest natuurlijk wel een torenachtig bouwsel geconstrueerd worden, ontworpen door de befaamde architect P.J.H. Cuypers. De aanbesteding vond plaats op 29 december 1877 in Den Haag en de bouw zal wel in 1878 gereedgekomen zijn. Cuypers reisde in die tijd frequent naar Duitsland (hij was afkomstig uit Roermond, dus die oriëntatie op Duitsland is niet zo vreemd) in verband met het ontwerpen van allerlei specialistische gebouwen voor de Rijksuniversiteit Leiden. Daar moet hij heel veel (middeleeuwse) gebouwen in vakwerk hebben gezien. Dat zal de reden zijn dat hij zich voor de heliometertoren zal hebben laten inspireren om door stenen van afwijkende kleur een beetje de indruk van vakwerk te geven, waarbij de donkere stenen een soort herinnering aan

het zwart of bruin geteerd hout moeten zijn. Hier zal dus geen sprake zijn van een metselteken, maar slechts van decoratie.

In de catalogus *Universiteit & Architectuur. Ontwerpen ten behoeve van de Leidse universiteit 1600-1900* (de expositie liep van 25 mei tot 23 juni 1979) wordt onder nr. 34 het heliometergebouw opgevoerd: een ontwerp door Cuypers, op linnen geplakt, afkomstig uit het archief van het ministerie van Binnenlandse Zaken, dossier 90. Hierbij is als toelichting gegeven: "Uit een briefwisseling tussen Cuypers en Victor de Stuers blijkt dat deze toren een ontwerp van Cuypers is. Architectonisch geen meesterwerk te noemen, maar het is toch aardig te zien hoe Cuypers van een in wezen oninteressante opdracht nog iets aantrekkelijks weet te maken. Hij moet het daarbij vooral van de decoratie hebben: sterrenbeelden, in een fries doorlopend, en een baksteenpatroon in de benedenbouw. De overgang tussen de achzijdige toren en de cilindervormige bovenbouw verloopt dankzij een iets gebogen balustrade minder streng. De zware fundering gaat tot 6 m diep de grond in." Op afbeeldingen is te zien dat de koepel er nu totaal anders uitziet dan bij de bouw in 1878; kennelijk is die ooit totaal vernieuwd. Daardoor zijn de tekens van de dierenriem, geschilderd op de koepel, verdwenen. In de literatuur over Cuypers staat dat zijn plan diende ter vervanging van een plan van K. de Boer, dat afgekeurd was door Victor de Stuers, die kennelijk dacht dat zijn vriend Cuypers er wel wat beters van kon maken.

Met deze informatie was Ben tevreden: weer een merkwaardig stuk metselwerk verklaard, al was het dan niet echt een metselteken. Dit soort diepgaand onderzoek en de inspirerende discussies zullen er helaas niet meer zijn. Een gemis voor de commissie...

Piet de Baar

Hoogbouw tart Oud Leiden en jaagt modale Leidenaar de stad uit

Zo'n club als Oud Leiden heeft makkelijk praten over het beschermd stadsgezicht, denken ze bij D66. Die ouwe bromberen hoeven immers het woningtekort niet op te lossen. De partij van hoogbouw wethouder Fleur Spijker wel. Dus zeggen ze door te gaan met de bouw van woontorens. Dat hoogbouw, vlakbij de historische binnenstad, het beschermd stadsgezicht ondermijnt vinden ze gezever van een rollatorclub.

Met verkiezingen op komst liet Spijker zich, met een jarig gezicht en de armen manmoedig in de zij, fotograferen bij twaalf van die uit de kluiten gewassen bouwprojecten. "Er worden zoveel huizen gebouwd dat straks jong en oud in Leiden een woning kan vinden", zei ze er bij.

Was dat maar zo. Leidsch Dagbladredacteur Aad Rietveld, vader van een dochter die met man en

twee kinderen al acht jaar op zoek is naar een sociale huurwoning in Leiden, zocht het uit. De twaalf gebouwen waarbij Spijker zelfgenoegzaam staat te poseren omvatten ruim 4100 woningen, waarvan meer dan de helft bestemd is voor studenten. Daarmee bedient Spijker uiteraard haar kiezersvolk. Wat overblijft zijn 70 woningen voor ouderen, 1041 koopwoningen, met prijzen olopend tot boven het miljoen,

en een schamele 518 huurwoningen waarvan er 277 in de dure vrije sector vallen. Rietveld kwalificeert de belofte dat straks iedereen een betaalbare woning kan vinden als “een lelijke campagneleugen” van Spijker. Pijnlijk is vooral dat duizenden studentenkamers worden meegeteld om een acceptabel percentage sociale huur te veinzen. Daar hebben Leidse woningzoekenden niets aan.

Zou het de komende jaren beter worden? Kijkend naar de visie van het gemeentebestuur op het stationsgebied vrees ik van niet. Gesproken wordt van een bruisende plek waar wonen, werken, reizen en verblijven samenkomen en over “de duurzaamste kilometer van Nederland”. Befaamd stedenbouwkundige Hugo Priemus noemt dat “een betekenisloze reclametekst” en de nota “een onrealistisch public relation document”. Priemus zet niet alleen vraagtekens bij de dominante bouwhoogte van 50 tot 70 meter (“Duur bouwen, grote slagschaduw en windhinder”), hij noemt ook de belofte 30% sociale woningbouw “geen eenvoudige opgave”. Anders gezegd, in de beste traditie van de slechtste projectontwikkelaars, goochelt Spijker ook hier met de cijfers.

Hoogbouwplannen schaden dus niet alleen het beschermd stadsgezicht maar dragen nagenoeg niets bij aan een oplossing van het woningtekort voor wie de nood het hoogst is: starters, werkende jongeren, senioren en gezinnen met lage- en middeninkomens. Het eerlijke verhaal is dat deze groepen nog jarenlang op de wachtlijst blijven staan voor een sociale huur- of koopwoning. Woontorens kietelen het ego van de wethouder maar horen bij uitstek niet bij sociale woningbouw. De torenhoge bouw tart Oud Leiden en is een affront van een geprivilegieerde politieke groepering naar de meest kwetsbare woningzoekenden.

Collegepartijen Groen Links en PvdA zijn in het huisvesting- en hoogbouwdebat veel te onzichtbaar. Groen Links mag in ruil daarvoor groensnippers

en geitenpaadjes aanleggen en overall het woordje ‘duurzaam’ opplakken. ‘Duurzaam’ is het meest misbruikte woord van deze tijd. Leiden heeft al jaren de hoogste concentratie fijnstof van het land, slecht voor monumenten, gezondheid en natuur, zonder zicht op een oplossing. Bij Groen Links weten ze wel hoe ze het Braziliaanse regenwoud moeten redden, maar het eigen tuintje aanharken is een stuk lastiger. Dus hangt het college, als schaamlapje, een groensluier over elk woningbouwontwerp en kunnen ontwikkelaars hun goddelijke gang gaan met projecten die voor de modale Leidenaar onbereikbaar zijn. Een woningbouwvereniging komt er nauwelijks tussen. De inmiddels vertrokken Sleutelsdirecteur Van den Berg zei in een interview dat ze graag sociale huurwoningen wilde bouwen maar dat nagenoeg alle bouwlocaties in Leiden naar ontwikkelaars gaan.

Spijker bouwt niet primair voor Leidenaren. Ze faciliteert met de bouw van duizenden studentenkamers de universiteit in haar onstuimige groei en met peperdure hoogbouw de koopkrachtige clientèle van ontwikkelaars. Lector netwerkcorruptie Willeke Slingerland noemt, in een VN-artikel over wethouders die onder een hoedje spelen met projectontwikkelaars, de Leidse kongsi rond het LEAD-project als voorbeeld van een netwerk waar de elite dingen voor elkaar krijgt terwijl anderen worden uitgesloten.

Uit onderzoek van De Hypotheker bleek afgelopen jaar nog dat Leiden, na Amsterdam, de slechtst scorende gemeente is als het gaat om beschikbare woningen voor mensen met een gemiddeld inkomen. Alle borstklopperij, patserige presentaties en als empathie vermomde kletspraak kan niet verhullen dat Fleur Spijker een lakei is van de projectontwikkelaars en de modale Leidenaar de stad uit jaagt. Blind en doof voor de noden en tegenspraak van participerende burgers, is dat ook funest voor het vertrouwen in de overheid.

Jan Rijsdam

Judith van Hoogdalem, Commissie Niet-beschermd Erfgoed

Waarom en wanneer werd je lid van HVOL?

"Ik ben tien jaar geleden lid geworden van de HVOL, tijdens het tweede jaar van mijn studie kunstgeschiedenis. Ik ben opgegroeid in Alphen aan den Rijn maar voelde me meteen helemaal thuis in Leiden toen ik hier kwam wonen. Hoewel Alphen een heel oude stad is, merk je daar niet zo veel meer van. In Leiden daarentegen zie je de geschiedenis overal terug. Omdat ik er meer over te weten wilde komen heb ik mij toen aangemeld als lid bij de HVOL. Ik denk dat dat was tijdens de Open Monumentendagen die ik altijd trouw bezoek, al weet ik dat niet zeker. In de eerste jaren was ik geen actief lid, ik las wel de kwartaalbladen en het jaarboekje maar heel veel meer deed ik niet. Dat veranderde toen ik me een paar jaar geleden aanmeldde als lid van de commissie Niet-beschermd erfgoed."

Wat doe je daar precies?

"De commissie Niet-beschermd Erfgoed richt zich op het verzamelen van kennis over en beschermen van waardevol erfgoed dat geen beschermde status heeft. Dit onderwerp heeft mijn bijzondere interesse, ook vanwege mijn dagelijkse werk. Ik werk als Adviseur Monumentenzorg bij de Gemeente Den Haag en houd me daar onder meer bezig met het aanwijzen van nieuwe gemeentelijke monumenten en met architectuur en stedenbouw uit de periode 1965-1995. In Den Haag merken we dat dit tijdvak bijzonder kwetsbaar is, omdat er nog weinig waardering voor bestaat. Kort gezegd vinden veel mensen de gebouwen uit deze periode lelijk en bestaat er over het algemeen niet veel bezwaar tegen het slopen ervan. Heel zonde, want het is een tijdlaag uit

NOT FOR PUBLIC RELEASE

NOT FOR PUBLIC RELEASE

NOT FOR PUBLIC RELEASE

NOT FOR PUBLIC RELEASE

NOT FOR PUBLIC RELEASE

NOT FOR PUBLIC RELEASE

NOT FOR PUBLIC RELEASE

NOT FOR PUBLIC RELEASE

NOT FOR PUBLIC RELEASE

de geschiedenis van de stad waarvan je ook een representatieve selectie zou willen bewaren voor toekomstige generaties. Of iets mooi of lelijk is doet dan niet ter zake, dat zijn bovendien natuurlijk subjectieve begrippen. Vanuit mijn kennis en ervaring in Den Haag wilde ik graag een bijdrage leveren aan het Leidse (nog-)niet-beschermd erfgoed. Helaas is het hier niet veel anders en zien we dat heel representatieve gebouwen uit deze periode op de tocht staan."

Wat vind je leuk aan de HVOL?

“Wat ik leuk vind is dat ik steeds meer leer over de Leidse geschiedenis, door de artikelen over uiteenlopende onderwerpen in de nieuwsbrieven, kwartaalbladen en het Jaarboekje te lezen. Vooral de verhalen van de Stem van Leiden vind ik heel leuk om te lezen, dan gaat de geschiedenis echt leven en zie je ook hoeveel er veranderd is in ons dagelijks leven in een betrekkelijk korte tijd. Verder vind ik het ook goed dat de HVOL gesprekspartner is van de gemeente bij (grote) ontwikkelingen in de

stad en daarbij opkomt voor de erfgoedbelangen. Het is wel jammer dat er niet zo veel jonge mensen lid zijn. Afgelopen jaar was ik voor het eerst bij de Dies en toen voelde ik me wel een beetje verloren. Het zou leuk zijn als er een soort Jong HVOL zou zijn. Volgens mij zijn er genoeg jonge mensen in Leiden die geschiedenis leuk en belangrijk vinden.”

Volgende keer: Henk van der Sterre van de Beeldbank

Stadswandeling

Els Olden en Ward Vink

Stadswandeling is een rubriek in *Oud Leiden Nieuws* waarin een ouder en een jonger lid van de vereniging langs voor hun belangrijke plekken in de stad lopen en herinneringen ophalen.

Els Olden (90) is geboren in Arnhem. Na het gymnasium wilde ze journalist worden, maar een opleiding bestond toen nog niet en kranten namen geen meisje als leerling journalist aan. Uiteindelijk lukte dat wel op de redactie van *Margriet*, waar

ze 64 jaar werkte, na de geboorte van haar eerste kind verplicht als freelancer. In 1968 verhuisde ze naar Leiden, waar haar man bij uitgeverij Sijthoff een baan kreeg.

Het eerste Leidse huis van Els Olden aan de Lucas van Leijdenstraat.

Ward Vink (35) is geboren in Leiden en groeide op in de P.J. Blokstraat, bezocht de Lorentzschool en het Da Vinci College. Hij werkt bij de gemeente Leiden op de afdeling voor milieuvergunningen.

We beginnen de wandeling bij het eerste huis van Els aan de Lucas van Leijdenstraat.

Lucas van Leijdenstraat

Els: “Na lang zoeken vonden we dit huis uit 1928. Het is ontworpen door de architect Bernard Buurman en stond naast de al veel oudere huisjes die al genummerd waren, vandaar dat het nummer 2a werd. Het is voor achtduizend gulden gebouwd en staat nu te

koop voor 895.000 euro. Het was het huis van de directeur van de Leidsche Wasserij N.V. die er naast lag aan de Haarlemmertrekvaart. Oorspronkelijk lag er nog een grote tuin om heen, maar die is voor de aanleg van de Willem de Zwijgerlaan en de bouw van de brug over de trekvaart voor een groot deel door de gemeente Leiden onteigend. Toen wij het huis wilden kopen had het al een jaar te koop gestaan. Wij mochten het kopen voor 55.000 gulden, het maximum dat wij konden uitgeven. In die tijd zagen we hoe de Merenwijk en de Groenordhallen werden gebouwd. We hadden de veemarkt naast de deur en met 3 oktober de kermis voor de deur."

Kooilaan

Ward: "We staan op de Kooilaan bij mijn eerste eigen huisje. Ik heb nooit op kamers gezeten, heb nog wel gehospiteerd, maar de woningmarkt was toen in ook al niet best en kamers waren gigantisch *overpriced*. Ik kon toen iets krijgen in de Jan Vossensteeg. Voor 12 m² moest ik 450 euro betalen. Ik had ja gezegd, maar heb die man een half uurtje later opgebeld en gezegd: "Ik ga het niet doen. Ik vind die prijs gewoon belachelijk." Drie maanden later kon ik dit krijgen, het was sociale woningbouw, een eensgezinswoning van 42 m². Beneden

De achtertuin bij het eerste eigen huis van Ward Vink aan de Kooijlaan

had je een woonkamer, een keukentje en een wc, daarboven slaapkamertje, nog een wc en een inloophok met cv. Daar moest ik 375 euro voor betalen. Het was toen nog niet gerenoveerd, de verf bladderde er aan alle kanten af, maar ik had mijn eigen woning. We deelden met de huizen om de hoek en achter een grote binnentuin. Na vijf jaar net voor de winter in 2016 ben ik vertrokken. Toen was de renovatie al begonnen."

Plantsoen

Els: "Vanaf het moment dat we in Leiden woonden, zei mijn man als we in het Plantsoen wandelden: 'hier wil ik nog een keer wonen.' Dat deden we in 1976. Er was steeds meer verkeersdruk voor onze deur en in de tuin kon je eigenlijk niet zitten vanwege de herrie. Nummer 35 stond te koop, het was bepaald niet het meest aantrekkelijke huis. Het had geen voortuin, maar met onze twee tuinstoeltjes

Voor het huis van Els Olden aan het plantsoen

konden we altijd in het Plantsoen zitten met een boek of om koffie te drinken en te scrabbelen. De kinderen vonden het ook fantastisch. De vier huizen in ons rijtje waren in de jaren dertig gesplitst in een boven- en benedenwoning met twee voordeuren. Het was toen wij nummer 35 kochten heel spannend of we die twee weer mochten verhalen. We kregen toestemming waarop een enorme verbouwing volgde die maanden heeft geduurd."

Fruinlaan

Ward: "Ik ben opgegroeid in het midden van de P.J. Blokstraat. Ik had een vriendje om de hoek op de Zoeterwoudsesingel, we kenden elkaar van de chreche, het peuterpalet ook op de Zoeterwoude-singel en gaan nog steeds met elkaar om. Hier op de Fruinlaan woonde een ander vriendje en kwamen we altijd samen, ook met nog andere jongens uit de wijk, die verderop woonden.

Op de hoek van Fruinlaan en de Cobetstraat

Hier speelden we, haalden kattenkwaad uit. Met blaaspijpen met pijtjes en besjes. En toen we wat ouder waren, in de jaren negentig gingen we hier skaten. Vaak naar het Stedelijke Gymnasium om de trappetjes op allerlei mogelijke manier op en en af skaten. Het was toen ook al een saai wijk, er gebeurde weinig, maar het was er veilig en wij hadden het hier heerlijk. Je kon rustig alleen naar school lopen en fietsen.

Douzastraat

Els: "Dit was het pand van uitgeverij Sijthoff, waar mijn man kwam te werken toen we naar Leiden verhuisden. Het imponeert me nog altijd elke keer als ik er langskom, al is die entree natuurlijk heel lelijk aan-

De voormalige uitgeverij van Sijthoff aan de Douzastraat

gepast. Van binnen is het indrukwekkend met veel marmer en brede trappen. Hij heeft er een goede tijd gehad, maar voorzag na twee fusies dat er meer zouden volgen en dat het hem zijn baan zou kosten. Hij kreeg gelijk, maakte zijn studie economie af en kreeg de mooiste tijd van zijn leven als leraar op de Louise Coligny. Het gebouw is nu een cultuurcentrum."

Sint Aagtenstraat

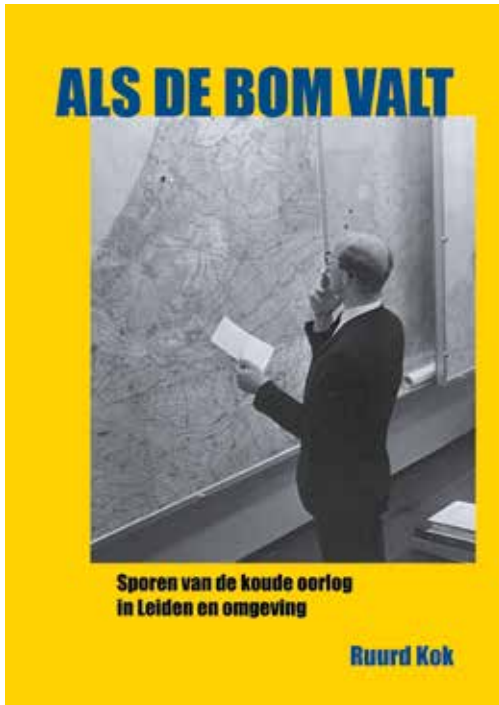
Ward: "Vanaf je zestiende mocht je uit. Dat was ik nog niet toen ik al wel bij de Hut van Ome Henne binnen kwam. Je sprak er met vrienden af en je ging netjes om 'e'en uur weer naar huis. Later bleef je na sluitingstijd buiten hangen bij Molen De Valk. Je had de Lazerus aan de ene kant en de Malle Babbe aan de andere. Er waren verschillende groepen, met verschillende instellingen en met een drankje op werd het dan wel eens vechten, maar het viel eigenlijk allemaal wel mee. Ik heb vooral goede herinneringen.

Ton van Brussel

Noot van de redactie: In het afgelopen septembernummer van OLN wijdden Arie de Jong en Cor Smit een artikel aan Bernhard Buurman, de architect van het huis van Els Olden.

Sporen van de Koude Oorlog

Bijna elke geschiedenis brengt een vorm van erfgoed met zich mee. Dat geldt ook voor de periode van de Koude Oorlog, de dreiging van een kernoorlog tussen het communistische Oosten en kapitalistische Westen, die van grofweg 1949 tot 1991 duurde. Erfstukken uit die tijd zijn bijvoorbeeld oude radarstations, onschuldig ogende villa's van inlichtingendiensten, beschermende bunkers voor hoogwaardigheidsbekleders en vervallen luchtwachttorens van waaruit de heimelijk opererende vijand in de gaten werd gehouden.

Wat is het belang van dit soort erfgoed uit een tijd die al veelvuldig is onderzocht en geboekstaafd? In zijn boekje *Als de bom valt – Sporen van de Koude Oorlog in Leiden en omgeving* omschrijft de archeoloog Ruurd Kok de betekenis ervan al-

dus: “dat mensen weet hebben van deze alternatieve geschiedenis die we niet kennen”. Kok ging op zoek naar overblijfselen van de Koude Oorlog in de Leidse regio. Tot zijn verrassing ontdekte hij tal van plekken waar destijds maatregelen werden genomen vanwege de dreiging van een atoomoorlog. Niet zonder gevoel voor dramatiek schrijft hij: ‘De Koude Oorlog is nog niet eens zo lang geleden, maar wordt omgeven door een waas van geheimzinnigheid.’ Dat lijkt ietwat overdreven. Het is waar dat over sommige verrichtingen nog steeds niet mag worden gesproken vanwege een geheimhoudingsplicht, maar Kok toont nota bene in zijn eigen boekje aan dat een flink deel van de Koude Oorlog-geschiedenis inmiddels openligt. Hoe zag die periode eruit? De angst voor een alles vernietigende Derde Wereldoorlog was groot. In 1961, nadat de bouw van de Berlijnse muur was begonnen, kregen de Nederlandse huishoudens een brief van de overheid in de bus met wenken en maatregelen in het geval van een atoomaanval. De organisatie Bescherming Bevolking (BB) was toen negen jaar oud. De nucleaire wapenwedloop leidde behalve tot hamsterwoede onder de bevolking ook tot protesten en demonstraties. In 1982 stond de popgroep Doe Maar op nummer 1 van de Top 40 met het protestlied *De Bom*, waaraan de titel van het hier besproken boekje is ontleend.

Luchtwachtoren uit 1958 aan de Galgekade in Oude Wetering.
Foto: Ruurd Kok'

Voor de samenstelling van zijn boekje heeft Kok gebruikgemaakt van artikelen die eerder in het *Leidsch Dagblad* verschenen. Ze geven 'een eerste beeld van de resten uit deze periode, zonder het streven compleet te zijn'. Zo dwalen we aan de hand van de auteur door het gebied tussen ruwweg de kust en Alphen aan den Rijn, en Wassenaar en Noordwijk, om kennis te maken met de sporen van een tijd waarin de machtsblokken aan weerskanten van het IJzeren Gordijn hun atomaire spierballen lieten zien en de wereld zijn adem inhield toen de Cuba-crisis in 1962 op een regelrechte kernoorlog dreigde uit te draaien.

We bezoeken een voormalig Duits bunkercomplex vlak bij het strand van Wassenaar, dat in 1960 werd omgevormd tot een belangrijk verbindingscentrum voor de luchtmachtstaf. Op de Koningin Astrid Boulevard in Noordwijk zien we achter de gevel van villa Wave Guide de denkbeeldige contouren van het voormalige Nederlands Radar Proefstation, een geavanceerd technisch centrum van internationale betekenis. Op verzoek van de CIA ontwikkelde dit station afluisterapparatuur die op grote afstand met radargolven kon worden

geactiveerd. Eind 1958 werd deze apparatuur verstopt in de poot van een nieuw notenhouten bureau dat een plaats kreeg in de Russische ambassade.

Kok leidt ons verder onder meer langs een luchtwachtoren in Zoeterwoude, een sirene op het dak van de Leidse Houtschool, een uitkijktoren in Oude Wetering, het voormalige mobilisatiecomplex annex munitieopslag Maaldrift in Wassenaar, de Morspoortkazerne in Leiden en een verdwenen ondergrondse commandopost in de duinen tussen Katwijk en Noordwijk. Zo krijgt *Als de bom valt* gaandeweg iets van een routeboekje voor enthousiaste fietsers.

Een ergerlijk minpuntje is dat het boekje buitengewoon slordig is geschreven. Zo laat Kok de Sovjets in 1957 Hongarije binnenvallen (was in 1956) en laat hij iemand terugkeren naar een bunker in Noordwijk die in Katwijk staat. Hij schrijft ook: 'Na de val van de Berlijnse Muur werd steeds vaker hardop afgevraagd of...' Verderop hanteert hij de werkwoordsvorm 'zijn'.bij.'de sirene', heeft hij het over een 'hijinstallatie' en produceert hij soms raadselachtige zinnen die ernstig doen verlangen naar de kern van zijn verhaal (Eerste zin: 'Je moet er niet aan denken dat de Ringvaart van de Haarlemmermeer doorgaat...!', 'dan staat er veertig centimeter water op het maaiveld en is Schiphol buiten bedrijf'). Sommige taalpuristen beweren dat iemand die slordig schrijft, ook slordig denkt. Zou dat zo zijn?

Als de bom valt – Sporen van de Koude Oorlog in Leiden en omgeving – Ruurd Kok – uitgeverij Ginkgo – 134 pagina's – verkoopprijs 15 euro

Voor leden HVOL à € 12,95 verkrijgbaar via winkeltje@oudleiden.nl

Willem Wirtz

Geleerde zorgen; Twee eeuwen medisch Leiden

Van 'een faculteit-met-bedden', begin negentiende eeuw, tot het medisch centrum eind twintigste eeuw. Om die enorme ontwikkeling te verklaren, moet je vooral kijken naar de ambities en keuzes van artsen en wetenschappers. Dat schrijft historicus Mieke van Baarsel in haar boek *Geleerde zorgen; twee eeuwen academische geneeskunde in Leiden*.

Zij beschrijft die geschiedenis vanaf 1815. Leiden is dan een arme stad, maar heeft al wel een universiteit: de oudste van Nederland, geschonken door Willem van Oranje in 1575. Daar worden de 'doctoren in de medicijnen' opgeleid en is Latijn de voertaal. Theorie in de collegezaal, praktijk aan

bed bij patiënten thuis of in het aloude Caeciliagasthuis voor arme inwoners.

Patiënten als lesmateriaal

De aanzet tot een eerste ziekenhuis was het gebrek aan een goede kraamkliniek. Want, schrijft Van Baarsel: 'de studenten moesten bij nacht en ontij in primitieve omstandigheden en in schamele huizen verlossingen doen om het vak te leren.' Een ruim huis aan het Pieterskerkhof wordt het eerste Nosocomium. (Het oud-Griekse woord voor ziekenhuis).

Nadrukkelijker dan veel andere geschiedschrijvers wijst de auteur erop dat de patiënten in het Caeciliagasthuis en het Nosocomium uitsluitend dienden als 'lesmateriaal' voor de studenten. 'Er werden wel behandelmethode losgelaten op de zieken, maar die werden daar meestal niet beter van.'

De jaren daarna krijgt de medische faculteit de beschikking over steeds grotere en beter geoutilleerde panden, verspreid over Leiden. Met voortdurend gesteggel tussen rijk, gemeente en universiteit over geld en plaats, komt de academisch geneeskunde terecht in wat tegenwoordig het Museum van Volkenkunde is. Nog weer later wordt aan de Rijsburgerweg een nieuw ziekenhuis gebouwd. De geschiedenis in 'Geleerde zorgen' eindigt in 1980 als de eerste paal wordt geslagen voor het huidige LUMC.

Tientallen bronnen en aandoenlijke foto's

De geschiedenis van ziekenhuis en faculteit is vaker beschreven. Maar bijna altijd gaan die beschrijvingen over een kortere periode of over een specifiek vakgebied. Van Baarsel heeft aan de hand van tientallen geschreven bronnen en eigen interviews 'een totaaloverzicht' willen schrijven. Of het overzicht inderdaad 'totaal' is, valt moeilijk aan te tonen. Maar zij heeft er wel een diepgaand, leerzaam en prettig leesbaar verhaal van gemaakt.

De ruim 350 illustraties vormen een verrijking. We leren hoogleraren kennen dankzij hun cartes de visite met hun portret en door de 'kiekjes' van de Leidse fotograaf Israël Kiek. En natuurlijk door de 'actiefoto's': een pijp rokende histoloog achter zijn zelf gebouwde meetapparatuur en chirurgen die demonstreren tegen het parkeerbeleid. Er zijn unieke afbeeldingen van een kinderziekenzaal uit 1903 en bijna aandoenlijk zijn de foto's van de bad-therapie in Endegeest (1907) en de lachgas-narcose van rond 1930.

Pioniers

Het boek besteedt terecht veel aandacht aan de pioniers, die met hun ideeën en ontdekkingen nog steeds doorklinken in de praktijk van vandaag de dag. Zo is Willem Einthoven (1860 – 1927) de uitvinder van de snaargalvanometer, waarmee hij electrocardiogrammen (ecg's) kan vervaardigen. In 1924 ontvangt hij de Nobelprijs voor Fysiologie en Geneeskunde. Evert Gorter (1881-1954) maakt van de kindergeneeskunde een aparte discipline. Dankzij hem komt er een eerste kinderkliniek en hij maakt zich sterk voor de oprichting van consultatiebureaus voor zuigelingenverzorging. Een ander voorbeeld is Alex Jan van der Eb (1934) wiens werk de basis vormt voor een van de vaccins tegen het huidige coronavirus.

Bloed en zwarte markt

IJverige wetenschappers, pioniers en vernieuwers: Van Baarsel noemt ze allemaal. Daardoor wemelt het soms van de namen van komende en gaande hoogleraren. Onduidelijk is waarom hun voornamen dan weer met initialen en dan weer volledig worden vermeld.

Maar ondanks al die namen en jaartallen wordt het geen saai verhaal. De auteur doorspekt haar boek met smakelijke anekdotes. Over thoraxchirurg Gerard Brom die onder grote belangstelling zijn eerste hartoperatie uitvoert. Het bloed spuit alle kanten op en toeschouwers vluchten naar buiten. Alle begin is moeilijk, maar verderop staat gelukkig: 'Leiden was rond 1955 het Mekka van de thoraxchirurgie.'

Een andere, wat amuserender, anekdote gaat over fysioloog Bert Verveen. Hij introduceerde in 1966 als eerste aan een Nederlandse universiteit het vak seksuologie. We lezen: 'In de eerste jaren was er nog geen onderwijsmateriaal en dus kocht hij platen, dia's en films privé op de zwarte markt. Zelfbevrediging bij mannen was zelfs op de zwarte markt niet te vinden, zodat de fysioloog die opnamen moest laten maken.'

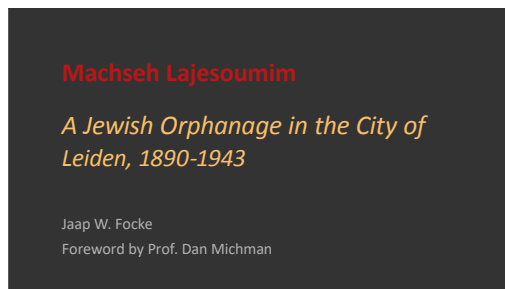
De ontwikkeling van de Leidse faculteit en het academische ziekenhuis berust vooral op ambities en keuzes van individuen. Het boek is daarvoor een waardevolle 'onderbouw' voor studenten, artsen en wetenschappers die in de traditie van hun voorgangers willen staan. Maar zeker ook voor mensen met een warm hart voor de geschiedenis van Leiden.

Dick Duynhoven

Geleerde zorgen; twee eeuwen academische geneeskunde in Leiden – Mieke van Baarsel – Leiden University Press – 440 pagina's – verkoopprijs 49,50 euro.

Indrukwekkende studie over het Joods weeshuis

Bijna tachtig jaar na dato is er voor het eerst een uitputtende studie verschenen over *Machseh Lajesoumin*, een Joods weeshuis gevestigd aan de Roodenburgerstraat 1a. Leidenaren van enige leeftijd kennen het gebouw van de GGD die er later introk; sinds 2010 huist er een (para)medisch centrum. Over wat zich er in de (voor) oorlogse jaren afspeelde is in de tientallen jaren na de oorlog aanvankelijk weinig gepubliceerd en ook in het Leidse onderwijs was er nauwelijks aandacht voor. Generaties kinderen leerden van alles over het beleg en ontzet en de Kruitramp, maar weinig of niets over de razzia op het Joods weeshuis, op last van de Duitse bezetter, maar uitgevoerd door de Leidse politie.

AMSTERDAM UNIVERSITY PRESS

De vestiging eind negentiende eeuw van een joods weeshuis in Leiden was om meer dan een reden bijzonder. Leiden kende in de jaren dertig een klei-

ne joods gemeenschap van 319 mensen, nog geen half procent van de totale bevolking. De families waren doorgaans in goede doen en er was, anders dan in veel andere steden, geen reden tot de vestiging van een eigen weeshuis. Hier kwamen dan ook kinderen uit het hele land, veelal geen wezen, maar jonge kinderen van gescheiden ouders of die een ouder hadden verloren, behoeftig waren of elders niet geplaatst konden worden.

Het boek beschrijft achtereenvolgens de geschiedenis van de eerste vestiging in 1890 aan de Nieuwsteeg, de verhuizing een jaar later naar de Stille Rijn, de lange weg naar nieuwbouw en de opening van de derde locatie aan de Roodenburgerstraat in 1929. Het kinderloze echtpaar Italie had de leiding van de orthodox Joodse instelling, maar de regels werden niet strikt gehanteerd. Binnen waren gescheiden ruimtes voor jongens en meisjes, buiten mochten ze gezamenlijk spelen. De kinderen kregen Joodse les, maar gingen naar openbare scholen in de binnenstad.

Hen trof eind augustus 1941 vlak voor het begin van het nieuwe schooljaar hetzelfde lot als alle Joodse kinderen in het land met de aankondiging

dat de scholen voor Joden werden gesloten. In de voormalige katholieke school aan het Pieterskerplein werd voor de kinderen een voorlopige voorziening getroffen, want een joodse school was er vanwege de kleine gemeenschap in Leiden al lang niet geweest.

Kort tevoren had het jonge echtpaar Hyme en Emilie Stoffels – Van Brussel het huis op de Cronesteinkade 20 om de hoek van het weeshuis betrokken. Zij zouden een belangrijke rol gaan spelen in het verzet, het regelen van valse persoonsbewijzen en van onderduikadressen. Emilie was in het ouderlijk huis aan de Marienpoelstraat opgegroeid met aan weerszijden joodse burens. Hyme, die voor de Leidse sigarenfabriek Wijtenburg werkte, werd het door zijn vele reizen naar Duitsland al vroeg duidelijk dat Nederland niet gevrijwaard zou blijven van een aanstaande oorlog bezetting en Jodenvervolgung.

Tot twee dagen voor de razzia en ondanks alle berichten dat ook kinderen, zieken en ouderen onder de Joodse bevolking niet gespaard werden, weigerde directeur Itale de kinderen te laten onderduiken, in de vaste overtuiging dat ze weliswaar gedeporteerd zouden worden, maar niet niet ge-

Collectie Erfgoed Leiden en Omstreken Foto: Jan Holvast.

doed zouden worden. Op 17 maart werden de vijftig kinderen en negen personeelsleden in het weeshuis door de Leidse politie opgepakt en op transport gezet naar het doorgangskamp Westerbork. Daar wist Emilie Stoffels nog twee jongens bevrijd te krijgen, een vrouw overleefde Auschwitz en een jong meisje wist luit Bergen Belsen naar Palestina te ontkomen. De vijfenvijftig anderen overleefden Sobibor niet.

De indrukwekkende studie van de Leidenaar Jaap Focke is de weerslag van uitvoerig bronnen- en archiefonderzoek en gesprekken met betrokkenen en nabestaanden. Het is in toegankelijk Engels geschreven, veronderstelt weinig voorkennis van de lezer en heeft zo onmiskenbaar de ambitie een internationaal (jong) publiek te bereiken.

Voor de wel geïnformeerde lezer is de beschrijving van de aanloop en het verloop van de Tweede Wereldoorlog ongetwijfeld ten overvloede; dat geldt waarschijnlijk in veel in mindere mate voor het leven in en om het weeshuis, de razzia en het lot van zijn bewoners. Zij kregen een gezicht, niet alleen door de complete namenlijst in het boek, maar vooral door de persoonlijke portretten die de auteur van hen maakte. Focke verdient alle lof voor zijn boek waaraan welbeschouwd maar een nadeel kleeft en dat is dat er geen Nederlandse vertaling van beschikbaar is.

Ton van Brussel

Machseh Lajesoumin. A Jewish orphanage in the city of Leiden, 1980-1943 – Jaap W. Focke, met een voorwoord van prof, Dan Michman. Amsterdam University Press – ISBN: 9789463726955.

Het boek is gratis te downloaden op de site van de uitgever, www.aup.nl.

Blauwe Tram, nostalgie of inspiratie?

LEZING DOOR BOUDEWIJN LEEUWENBURGH
LOKHORSTKERK, WOENSDAG 9 MAART, 20.00 UUR

Oudere Leidenaars herinneren het zich nog heel goed, de Blauwe Tram en de Gele Tram die tot 1961 in Leiden (en Oegstgeest) reden en de stad verbonden met Scheveningen, Katwijk, Noordwijk en Haarlem (de Blauwe Tram met eindpunt bij de Wilhelminabrug, geëxploiteerd door de NZH), en Wassenaar en Den Haag (de Gele Tram, van de HTM met eindpunt bij de Haven). De trams van de NZH stonden bekend om hun luxe en comfort. De gelede trams (A600) waren binnen Europa uiterst modern.

De tram heeft veel blijvende invloed gehad op de ontwikkeling van de stad en heeft duidelijke sporen achtergelaten. De tram leverde niet alleen een grote bijdrage aan de regionale economische ontwikkeling, maar vormde ook de basis voor sociale contacten. Vaste reizigers hadden hun eigen plekje en vormden met andere reizigers een kaartclubje, vele huwelijken vonden hun basis in liefde die ontstondt in de tram. Studenten volgden met de paraplu de rails vanaf Minerva naar hun kot. Jeugd stond bij de halte om de conducteur het lege boekje tramkaartjes te vragen.

De bloeiperiode van de trams waren de jaren 30, 40 en 50. Snelle diensten die vaak reden, verbonden – in een tijd waarin de fiets veruit het meest gebruikte vervoersmiddel was - de steden met de kleine dorpen in de omgeving die zo konden uitgroeien tot forenzenplaatsen. Ook het toerisme werd erdoor bevorderd, onder meer door de aantrekkelijke dagtochten die de NZH aanbood, en de extra trams die bij goed weer naar de stranden reden.

De opkomst van de auto en de “moderne” autobus maakte dat de tram als ouderwets werd bestempeld en als hinderpaal voor het snel groeiende autoverkeer werd gezien. Uiteindelijk werden de tramverbindingen stap voor stap opgeheven en reed de laatste Blauwe Tram op 9 november 1961 tussen Den Haag en Leiden (zie foto). De trams naar Katwijk/Noordwijk en Wassenaar waren al een jaar eerder vervangen door een busdienst.

Velen denken met de nodige nostalgie terug aan de trams en betreuren het verdwijnen nog steeds. De opheffing van de trams werd door sommigen al snel na hun verdwijnen gezien als vergissing, ook uit oogpunt van milieuverantwoord openbaar vervoer. Van tijd tot tijd komt de gedachte aan openbaar vervoer per tram weer op in de vorm van lightrail. Studies daarvoor vinden hun basis in verkenningen die in 1984/85 binnen de NZH werden gedaan. Deze hebben uiteindelijk geleid tot de Rijn-Gouwelijn, waarvoor de plannen in 2012 werden geschrapt.

De lezing is een goede voorbereiding op de excursie naar het NZH-museum in Haarlem en de tentoonstelling ‘Het doek valt voor de Blauwe Tram’

in dat museum op woensdag 16 maart (zie elders in dit blad).

Afhankelijk van de op 9 maart geldende regelgeving is de lezing zowel op locatie als online bij te wonen. Belangstellenden dienen zich vooraf voor deze lezing aan te melden met een mailbericht aan lezingen@oudleiden.nl, en daarbij aan te geven of men in de zaal aanwezig wil zijn of de lezing online wil volgen. Indien noodzakelijk vindt bij de ingang controle plaats van uw coronatoegangsbewijs en

dient u een mondkapje te dragen dat u mag afdoen als u uw plaats heeft ingenomen. Zo nodig wordt nadere informatie geplaatst in de digitale nieuwsbrief die op 1 maart verschijnt, op de website www.oudleiden.nl en via social media.

Boudewijn Leeuwenburgh is consultant op het gebied van mobiliteit, lightrail en toerisme. Hij was van 1978 tot 1994 regiodirecteur District Zuid van de NZH. Op dit moment is hij o.m. voorzitter van de Voetgangersbeweging Nederland.

Het Leidse leven van Hendrik Lorentz

LEZING DOOR DIRK VAN DELFT
MAANDAG 28 MAART 2022, NA AFLOOP
VAN DE ALV
TUINZAAL GRAND CAFÉ DE BURCHT

Hendrik Antoon Lorentz, vanaf 1877 hoogleraar theoretische natuurkunde in Leiden, was een briljant wetenschapper én een groot mens. Tot zijn overstap naar Teylers Museum (Haarlem) in 1912 woonde hij met Aletta Kaiser en zijn gezin aan de Hooigracht. Met zijn elektronentheorie won hij in 1902 de Nobelprijs, maar evenzeer deed hij van zich spreken buiten de wereld van de abstracte wetenschap. Zo hield hij zich in Leiden bezig met technisch onderwijs (MSG) en de vrouwenbeweging, was hij betrokken bij de openbare bibliotheek Reuvens en het Leidse Volkshuis en hingen jan en alleman bij voordrachten aan zijn lippen. Lorentz had niets met ivoren torens, was de dienstbaarheid zelve en zette zijn talenten ook in voor de Leidse samenleving.

Afhankelijk van de op 28 maart geldende regelgeving is de lezing zowel op locatie als online bij te wonen. Uw aanmelding voor de ALV geeft u tevens toegang tot de lezing. De aanmeldings-

Hendrik Lorentz en zijn echtgenote Aletta, 8 februari 1925 bij het Academiegebouw, bij gelegenheid van de uitreiking van het eredoctoraat geneeskunde aan Lorentz vanwege zijn inzet gedurende tientallen jaren voor het natuurkunde-onderwijs aan studenten geneeskunde.

procedure voor ALV en lezing vindt u elders in dit blad, in de digitale nieuwsbrief die op 1 maart verschijnt, op onze website www.oudleiden.nl en via social media.

Dirk van Delft studeerde natuurkunde in Leiden en was o.m. redacteur wetenschappen van NRC Handelsblad. Van 2006 tot 2018 was hij directeur

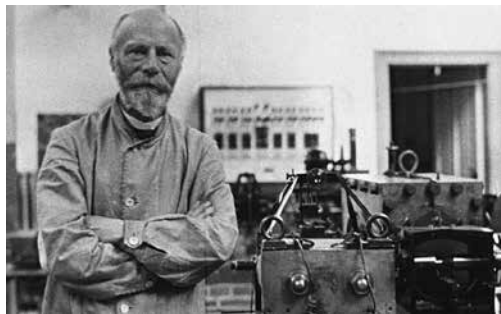
van het Rijksmuseum Boerhaave. Hij is bijzonder hoogleraar Materieel erfgoed van de natuurwetenschappen. Hij publiceerde onder meer een biografie van Heike Kamerlingh Onnes (waarop hij promoveerde) en samen met Frits Berends een biografie van Hendrik Lorentz ('Lorentz – gevierd fysicus, geboren verzoener', uitgegeven bij Prometheus).

Een halve Nobelprijs misschien?

LEZING DOOR PETER VAN DER GEER
VERWACHT EIND MEI

De Leidse Nobelprijswinnaar wiens uitvinding iedereen kent, maar bij weinigen direct zijn naam te binnenschiet is Willem Einthoven (1860-1927). Peter van der Geer duikt in de 237 brieven uit zijn privécorrespondentie in de Boerhaave Collectie. In de aanloop naar zijn lezing een eerste kennismaking met de mens achter de wetenschapper.

Terwijl Willem Einthoven met zijn vrouw een Amerikaanse tournee maakt om lezingen te houden over zijn zelf ontwikkelde snaargalvanometer, waarmee hij als eerste ter wereld een betrouwbaar electrocardiogram kon maken, stromen de gelukstelegrammen op *Bloemlust* binnen. De kinderen die passen op het huis springen een gat in de lucht: hun vader krijgt een Nobelprijs. Onmiddellijk sturen ze een telegram naar Amerika, maar Einthoven kan het nauwelijks geloven: is het geen vergissing? En hij krijgt vast een halve Nobelprijs in plaats van een hele. Het tekent de hoogleraar die dan al bekend staat om zijn bescheidenheid. Als er een hulde dreigt voor zijn 25-jarig jubileum als professor laat hij via het

Leidsch Dagblad weten daarop geen prijs te stellen. Bij zijn 40-jarig jubileum verlaat hij uit voorzorg zelfs de stad. Hier weerklinkt zijn pleidooi uit zijn Utrechtse studententijd voor het oratorisch gezelschap *Bellamy* tegen de eierzucht en voor een niet aflatende ijver "om te zoeken wat nog niet gevonden is."

Tegenslagen

Die zoektocht gaat niet vanzelf, want Willem Einthoven is allesbehalve een geluksvogel. Als student breekt hij bij een rekstokoefening zijn pols, die door de dokters verkeerd wordt gezet. Omdat het hem belemmert bij het degenschermen, gaat hij fanatiek roeien en verdiept zich voor zijn studie in de draaibeweging van de onderarm. Even later

Ontdek het ritme van je hart

12 april is Meten = Weten. Tussen 10 en 14 uur kan iedereen op het Stationsplein (zeezijde) een hartfilmpje laten maken. Dit buurtinitiatief, in samenwerking met de afdeling Cardiologie LUMC, vindt plaats in het kader van European City of Science Leiden 2022. Na afloop: onthulling op Rijnsburgerweg 23 van gedenksteen en uitreiking speciale postzegel van Leidse ontwerper Frans Hemelop ter ere van Einthoven.

wint hij een grote schermwedstrijd en komt uit in het eerste roeiteam van Triton.

Als hij klaar met zijn studie medicijnen eist de regering dat hij 5800 gulden studiekosten terugbetaalt, omdat hij zich onttrekt aan de afgesproken verplichting van acht jaar medische dienst in het Indische Leger. Hij kan namelijk, inmiddels gepromoveerd en nog maar 25 jaar oud, hoogleraar fysiologie in Leiden worden. Zijn tegenargument dat hij in de wetenschap ook het landsbelang dient, wordt weggewuifd. Zijn echtgenote Loukie houdt de hand goed op de knip en het gezin verhuist in 1896 naar het Terweepark aan de Rijnsburgerweg.

In dat jaar doet Einthoven zijn eerste grote vondst: hij zet wereldwijd de standaard voor het elektrocardiogram. Nu is de volgende vraag: hoe kan hij een ECG betrouwbaar meten?

Daarvoor moet hij een uiterst precieze electrocardiograaf ontwikkelen in een trillingvrije omgeving. De dreunende pompen, ketels en motoren van buurman Heike Kamerlingh Onnes zorgen voor een jarenlange onderlinge vete: 'Ik hoop mij

op faculteitsvergaderingen hoe langer hoe meer te beheersen en vooral de nodige tact machtig te worden,' schrijft hij zijn broer. Vijf jaar later staat de elektrocardiograaf er en wil hij patiënten gaan helpen. Helaas heeft het Academisch Ziekenhuis geen plek voor zijn apparaat en de internist weigert patiënten naar zijn laboratorium te sturen. Dan bedenkt Einthoven het telecardiogram. Via een telefoonkabel van 1,5 kilometer van zijn lab aan de Zonneveldstraat naar het ziekenhuis aan de Steenstraat ziet hij met zijn elektrocardiograaf, eerder dan de arts met zijn stethoscoop, dat de patiënt een hartritmestoornis heeft. Boos knipt de arts de telefoonkabel door.

Fysiologie, wat doen ze daar?

Intussen schrijft hij met de nodige zelfspot in een brief aan zijn broer Johan dat zijn vak fysiologie bekend is om de verkeerde redenen. Als een Belgische delegatie zijn Fysiologisch Lab niet kan vinden, vragen ze bij het naastgelegen politiebureau naar de weg.

Agent: "Fysiologisch? Dat ken ik niet. Wat doen ze daar?"

De Belgen: "Men maakt er honden, katten en apen dood."

Agent: "Oh, is het dat? Dat weet ik heel goed."

Einthoven windt zich flink op over de anti-vivisectie beweging die eerst in Engeland en nu in zijn collegezalen tot discussies leidt. Verwijzend naar de Boerenoorlog (1900-1902) schrijft hij aan zijn broer Miel: 'De weerezinwekkende schijnheiligheid van het Engelsche volk, dat thans vrouwen en kinderen van het stamverwante Boerengeslacht mishandelt, komt m.i. niet duidelijker aan het licht, dan door de eensdeels ziekelijke, anderdeels echter gehuichelde teerhartigheid voor honden, konijnen en kikkvorschten.' Hij neemt dan ook bij zijn optredens als rector magnificus publiekelijk stelling tegen verdere beperkingen van regeringswege aan gebruik van proefdieren.

Einstein aan tafel

Is Eindhoven alleen maar aan het werk? Tussen de bedrijven door vallen in de correspondentie de hechte familiebanden op. Ook trekt hij er geregeld per fiets op uit, al zit er ook dan een wetenschapper in het zadel. Vanuit Leiden in Utrecht aangekomen weet hij precies hoe ver dat was ('50,6 kilometer'). Geen wonder dat een Duitse collega hem in die jaren omschrijft als Präzision Gehirn of precisiebrein. En als dat andere geniale brein in

die jaren, Albert Einstein, bij het gezin aan tafel schuift, valt het de kinderen op dat die professor niet zo netjes eet...

Peter van der Geer

Op een nog te bepalen datum volgt een HVOL-lezing in het kader van European City of Science Leiden 2022 over Eindhoven.

Excursies

Excursies

Blauwe Tram, treinexcursie, woensdag 16 maart

De Blauwe Tram roept bij de meeste oudere Leidenaren nostalgische herinneringen op. In 1961 reed dit iconische voertuig voor het laatst in Leiden. Wij denken u daarom met een excursie naar het NZH-museum in Haarlem een groot plezier te doen.

Helaas belandden alle treinstellen van de Blauwe Tram op de schroothoop. Een van de vele vrijwilligers, die dit sympathieke museum rijk is, vond dat de Blauwe Tram herbouwd moest worden. Dit megaproject vordert gestaag. Daarnaast loopt vanaf 10 oktober de tentoonstelling 'Het doek valt voor de Blauwe Tram'.

Het is de bedoeling dat wij op eigen gelegenheid per trein naar Heemstede-Aerdenhout reizen. Wij worden aan het einde van de ochtend verwacht voor het station Heemstede-Aerdenhout. Daar worden wij opgepikt en met een oude stadsbus naar het NZH museum gereden; hoe leuk is dat?

Na de lunch volgt een korte inleiding over het museum en de Blauwe Tram in het bijzonder, waarna

wij een rondleiding door het museum krijgen. Er is een mooie fototentoonstelling en de in aanbouw zijnde replica van de blauwe tram te zien.

Aan het einde van de middag worden wij met de bus weer teruggebracht naar station Heemstede-Aerdenhout.

De excursie kost € 24,50 voor (duo)leden en € 26,50 voor introducés.

Let op: De kosten van het vervoer vanaf Leiden naar station Heemstede-Aerdenhout en 's middags weer terug naar Leiden zijn niet bij de prijs van de excursie inbegrepen!

Er is plaats voor 40 personen.

U kunt zich via de website inschrijven.

NB. Apart van deze excursie vindt er in de Lokhorstkerk in Leiden een lezing over de Blauwe Tram plaats. Op 9 maart zal Boudewijn Leeuwenburg (van 1978 tot 1994 regiodirecteur District Zuid van de NZH) over dit onderwerp spreken. Op de website en in deze Oud Leiden Nieuws vindt u hierover meer details.

Leiden in de Tweede Wereldoorlog, fietstocht, zondag 10 april

De fietsexcursie op zondagmorgen start vanaf de achterkant (zezijde) van station Leiden onder leiding van Ruurd Kok, archeoloog en freelance journalist. De excursie is gepland naar aanleiding van zijn boek "Bang voor mooi weer". Op de fiets maken wij een tocht langs verschillende plekken uit zijn boek. Hij maakt ons opmerkzaam op zichtbare en onzichtbare sporen uit de Tweede Wereldoorlog. Na een korte stop drinken wij koffie met gebak bij het Haagsche Schouw. Ruurd Kok zal een praatje houden over hetgeen aldaar tijdens de oorlog is gebeurd. Na een fraaie fietstocht door Valkenburg en Oegstgeest met de nodige stops, lunchen wij in restaurant Oud Poelgeest.

In het park van Kasteel Oud Poelgeest vertelt Ruurd

ons wat daar in de oorlog allemaal heeft plaatsgevonden. Wij gaan samen met hem de in de bomen gekerfde teksten met eigen ogen aanschouwen.

Het is in kilometers gerekend geen heel lange tocht (18 km), maar houd er rekening mee dat er onderweg diverse malen zal worden gestopt bij plekken waar zich in de Tweede Wereldoorlog bijzondere gebeurtenissen hebben voorgedaan.

De fietsexcursie duurt tot het einde van de middag. De kosten van de excursie bedragen voor (duo)leden € 30,00 en voor introducés € 32,00.

Er is plaats voor 20 personen.

U kunt zich via de website inschrijven.

Bruggentocht, vrijdagmorgen 17 juni

Voor de bruggentocht is als datum vrijdag 17 juni gekozen. Noteer deze datum alvast in uw agenda! Nadere informatie volgt in het volgende nummer van dit blad.

Commissie Excursies

Onze oproep in het OLN-4 heeft succes gehad! Wij hebben 2 enthousiaste vrijwilligers gevonden, die ons willen helpen met het organiseren van interessante excursies. Hierdoor telt onze commissie nu 5 personen: Roeland van Wely, Mieke Duivenvoorden, Leo Roosjen, Liesbeth Brugman en Patricia van der Lecq.

Aanvullende informatie

Omdat in coronatijd niets meer vanzelfsprekend is, raden wij u aan onze website www.oudleiden.nl goed in de gaten te blijven houden. Op het moment van het componeren van dit stukje waren de tijden van aanvang van de excursies nog niet geheel bekend. Op de website vindt u de aanvullende informatie en tijden. Als er recente ontwikkelingen zijn, kunt u dat daar lezen en in de digitale nieuwsbrief, die u iedere eerste dag van de maand in uw inbox vindt.

Bedrijfsleden

AKERBOOMBOUW

Akerboombouw BV

APEK
administraties

Alrijne Zorggroep

APEK administraties

RHIJNHOF
gedenkpark - begraven - afschieting

Barthen Keuken Design Center

Stichting Beheer Begraafplaats Rhijnhof

Rijksmuseum Boerhaave

**rijksmuseum
boerhaave**

BREEDVESTE
BEHEER | VERHUUR | ONROERENDGOED

Breedveste BV

Buik en Van der Horst, gerechtsdeurwaarders

**BUIK
& VAN DER
HORST**
GERECHTS
DEURWAARDERS

Grandcafé De Burcht

de BURCHT
GRANDCAFÉ
SINCE 1609

Burgy Klassiek Bouwen

Van Cleef Holding

Stichting Confessioneel Onderwijs Leiden

BURGY
KLASSIEK BOUWEN

SCOL
Stichting Confessioneel Onderwijs Leiden

Du Prie bouw & ontwikkeling BV

Stichting Het Eva van Hoogheveen-Hofje

du PRIE
BOUW & ONTWIKKELING

Juwelier De Gunst

DG De Gunst Juwelier

firma W.P. Hartwijk en Zoon

HBK fiscalisten_accountants_expat consultants

Hartwijk

Stichting Hof Meermansburg

Hooglandse Kerk

**HOOGLANDSE
KERK**

Hoppezak Kledingverhuur

HOPPEZAK
kledingverhuur

Kwik Events & Relatiemarketing

KWIK
Events & Relatiemarketing

La Gro Geelkerken advocaten

LEK
makelaars & taxateurs

LEK® makelaars en taxateurs

**La Gro
Geelkerken
advocaten**

Rabobank

mborijn//land

Veldman Rietbroek architecten

Macropa BV

Glas- en Schilderwerken Van Muiden BV

Stichting Pieterskerk Leiden

Brasserie de Poort

Prima Management

Primavera Pers

PROO Leiden-Leiderdorp

Rabobank Leiden-Katwijk

Hoogheemraadschap van Rijnland

MBO Rijnland

De Ruyter de Wildt en De Vroom, advocaten

Schulpen Schuim BV

Serviceflat Schouwenhove

Sociëteit Amicitia

Boutique Hotel Steenhof Suites

Teekens Karstens, advocaten en notarissen

De Tuin van de Smid

Universiteit Leiden

Van der Valk Hotel Leiden

Veldman Rietbroek Architecten

Museum Volkenkunde

Stichting Werk & Onderneming

Stichting Zeven Leidse Hofjes

Tandartsenpraktijk Zoeterwoudsesingel

Zorgverzekeraar Zorg en Zekerheid

macropa
Deelname | Financiering | Beheer

PRIMAVERA PERS

Hoogheemraadschap van
Rijnland

RWV ADVOCATEN

serviceflat
SCHOUWENHOVE
Vorstelijk wonen

Universiteit Leiden

MUSEUM
VOOR VOLKENKUNDE

Agenda

9 maart

Blauwe tram, nostalgie of inspiratie door Boudewijn Leeuwenburgh

Lokhorstkerk, 20.00 uur

28 maart

Algemene Ledenvergadering HVOL

Tuinzaal Koetshuis De Burcht en online, 19.30 uur, zaal open 19.00 uur

28 maart

Het Leidse leven van Hendrik Lorentz door Dirk van Delft

Tuinzaal Grand cafe de Burcht, na afloop van de ledenvergadering

Verwacht in mei:

Lezing over de Leidse Nobelprijswinnaar Willem Einthoven (1860-1927)

Kopij volgend nummer

Het volgende nummer van *Oud Leiden Nieuws* verschijnt begin juni 2022. Kopij voor dit nummer kan tot 30 april worden gestuurd naar promotie@oudleiden.nl.

Colofon

Postadres:

Secretaris HVOL

Postbus 917

2300 AX Leiden

tel 06-20211908

E-mail: info@oudleiden.nl

rekeningnummers voor:

- contributies/schenken:

NL06 RABO 0322 8362 20

- betaling excursies:

NL67 INGB 0005 9012 64

Website: www.oudleiden.nl

Beeldbank: <https://oudleiden.nl/collecties/beeldbank>

collecties/beeldbank

KvK-nummer 40445843

ANBI-nummer 804311912

ISSN-nummer 2214-353X

Redactie Kwartaalblad

Ton van Brussel

Marleen Hogendoorn

Rens Heruer

E-mail redactie:

promotie@oudleiden.nl

Opmaak: Christine van der Ven,

Voorschoten

Productie: Nautilus, Leiden